

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ У ПОВОЄННИЙ ЧАС

Светлічний Ігор Валерійович

аспірант,

Інститут держави і права імені В. М. Корецького

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

Светлічна Дар'я Ігорівна

здобувач освіти,

Київське територіальне відділення Малої академії наук України

м. Київ, Україна

Светлічна Марія Ігорівна

студент першого рівня вищої освіти,

Університет Ліннея

м. Кальмар, Швеція

До теперішнього часу в українському науковому дискурсі були відсутні комплексні наукові дослідження проблеми кримінально-правового значення відновного правосуддя у протидії злочинності неповнолітніх [1]. Згідно досліджень [2; 3] авторами уперше запропоновано концепція поняття «молодого віку» як іманентної властивості неповнолітніх із кримінально-правовим значенням цього терміну.

Як зазначають багато дослідників відновного правосуддя, у кримінальному законодавстві України, на відміну від більшості країн Європейського Союзу, відсутня можливість застосування положень ювенального законодавства до осіб, які вчинили злочин у віці старше за 18 років [3; 5].

Науковий аналіз довгострокових результатів застосування програм відновного правосуддя для неповнолітніх в Україні (понад рік після його застосування) та аналіз економічної ефективності впровадження програм відновного правосуддя в Україні, на теперішній час та у середньостроковій перспективі, в контексті порівняльної статистики рецидиву серед неповнолітніх після проходження відновних програм в Україні (з 2019 по 2024 рік), свідчить про значну ефективність застосування програм відновного правосуддя та зменшення рецидивної злочинності неповнолітніх [4].

Згідно [3] у тексті кримінального кодексу України не використовується термінологічний зворот «молоді люди», незважаючи на те, що цей зворот є усталеним в побутовому мовленні, його вживання характеризується тяглістю в історичному аспекті, а оцінні моменти відповідного поняття можуть бути усунені у разі проведення судово-психологічної експертизи у конкретному кримінальному провадженні, що забезпечить допустимість, достовірність та достатність доказів, отриманих на підставі нормативних стандартів психологічної експертизи.

Загальновідомо, що кримінальні правопорушення можуть бути вчинені неповнолітніми як з прямим, так і з непрямым умислом. При цьому основним мотивом кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітнім, може бути як прагнення убезпечення себе, як індивіда (від фізичного насильства) та, як особистість (від знущань та образ), а факультативними мотивами можуть виступати помста, ревності, захист честі та гідності, бажання здобути матеріальні блага, реалізація своїх амбіцій, страх або почуття небезпеки тощо. Кожен з цих мотивів може мати свою вагу та впливати на рішення або дії неповнолітньої людини. Мета правопорушення визначається у внутрішніх орієнтирах особистості та особливостях об'єктивної ситуації що існує на момент вчинення кримінального правопорушення (злочину) [1].

В дослідженнях [5] показано, що лобні долі молодшої людини формуються до 25 років, і тому їх розвиток відіграє ключову роль у формуванні особистості та поведінки молодшої людини. Лобні долі головного мозку відповідають за такі функції, як прийняття рішень, планування, контроль імпульсів, розв'язування проблем та соціальна поведінка молодшої людини. З урахуванням вищезазначеного, зроблено висновок, що молоді люди можуть бути більш схильні до ризикованої поведінки, імпульсивних рішень та недостатнього прогнозування наслідків своїх дій до повного формування цих структур. Поступове дозрівання лобних долей мозку (як у неповнолітніх до 18 років, так і у молодих людей віком принаймні до 25 років) поступово сприяє покращенню самоконтролю, більш обґрунтованому прийняттю рішень та кращій адаптації молодих людей до соціальних норм.

Згідно висновків досліджень [1; 7] встановлено, що в законодавство більшості розвинутих країн Європи імплементований значно вищий, ніж в Україні, вік, до якого молода людина має право на особливе піклування та підтримку, в тому числі звільнення від кримінальної відповідальності. Так, показано, що в країнах англосаксонської системи права суд може звільнити від кримінальної відповідальності неповнолітніх та молодих людей, якщо винний діяв без достатнього розуміння.

Стосовно неповнолітніх, цей підхід означає, що їхня поведінка, вчинки та розвиток значною мірою залежать від соціального

середовища, в якому вони перебувають. Це включає вплив сім'ї, школи, друзів та суспільства в цілому та соціальні фактори та умови, які сприятимуть позитивному розвитку та соціалізації неповнолітніх. За визначенням академіка О. М. Костенка “Держава має сприяти вихованню нового покоління громадян, створюючи у суспільстві умови для узгодження їхньої волі і свідомості із законами соціальної природи” [5].

Медіація у відновному правосудді застосовується при укладанні угод про примирення в кримінальному процесі щодо неповнолітніх та в деяких випадках є обов’язковою. Ця норма передбачена пілотним проектом “Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення” від 22.07.2024 № 2176/5/501/176, який успішно реалізується в Україні [6].

Томас Гоббс стверджував, що мир і співпраця є сприятливішими для самозбереження, ніж насильство або конкуренція. Природний закон – прагнути миру і дотримуватись його. Петро Кропоткін стверджував що види, в яких правило миру та взаємної підтримки панує, процвітають, тоді як несуспільні види занепадають. Роберт Аксельрод з погляду теорії ігор довів, що у багаторазово повтореній дилемі в’язня стратегії взаємної співпраці забезпечують вищі шанси на виживання та довгострокову вигоду порівняно з дефективною поведінкою. З цим перекликаються дослідження О. Костенка, християнські заповіді та сури Корану [2; 7]. Вілсон і Собер відродили та обґрунтували теорію групового відбору, згідно з якою групи, що містять альтруїстичних індивідів, мають еволюційну перевагу проти груп, де домінує індивідуалізм, оскільки внутрішня кооперація підвищує шанси групи на виживання більше, ніж конкуренція всередині неї [8].

Таким чином, взаємодія, підтримка відносин з іншими людьми є базовою потребою людини. Конфлікти в першу чергу руйнують міжособистісні відносини, результат такої поведінки впливає на друзів, сім’ї, соціальне оточення тощо. Саме тому відновлення порушених відносин продуктивно впливає на спільноту, сім’ю, громаду та суспільство [6].

Згідно досліджень Н. Крестовської, Р. Ковалю, О. Светлічної, Аліреза Ахмаді відновне правосуддя базується як на справедливості, так і на взаємодії, підтримці відносин з іншими людьми, активній участі [5].

На протипагу вказаному зазначимо, що окремі дослідники критично ставляться до укладення угоди у кримінальних правопорушеннях, пов’язаних з корупцією. На думку Светлічного І. В. (ORCID: 0000-0001-7328-548X) ці правові інструменти можуть бути застосовані в провадженнях щодо корупційних злочинів на користь особи, суспільству та держави [7].

Одними з викликів, як зазначали дослідники [2; 3; 6], є необхідність наукового обґрунтування можливості застосування відновного правосуддя до осіб, які вчинили тяжкі (особливо тяжкі) злочини та жорсткий віковий ценз.

У 2025 році вперше застосовано медіацію щодо неповнолітнього, обвинуваченого у вчиненні тяжкого злочину. Про це повідомляє Чернівецька обласна прокуратура. Так, у межах пілотного проекту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» ювенальними прокурорами Чернівецької окружної прокуратури реалізовано перший на Буковині кейс, який стосується вчинення неповнолітнім тяжкого злочину (ч. 4 ст. 185 КК України – крадіжка, вчинена в умовах воєнного стану).

Перспективи розвитку відновного правосуддя в Україні у повоєнний час мають неабиякий потенціал завдяки досвіду (релокація отримувачів притулку, імплементація європейських цінностей, освітня та культурна складові). Основні перспективи – адаптація успішних національних практик країн (Норвегія, Швеція, Німеччина, Канада, США тощо).

Розвиток відновного правосуддя в Україні в повоєнний час повинен включати підготовку спеціалістів, забезпечення фінансування, здійснення наукових досліджень щодо змін законодавства, підвищення рівня довіри та підтримки з боку суспільства та забезпечення справедливості.

Література:

1. Светлічний І. В., Светлічна Д. І., Светлічна М. І. Угоди та медіація неповнолітніх. *Legal standards for ensuring the reconstruction of post-war ukraine amidst integration into the european union*. 2024. С. 408–431. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-492-4-19>.
2. Співвідношення угоди про примирення та медіації в кримінальному процесі відновного правосуддя щодо неповнолітніх / І. Светлічний та ін. *Grail of Science*. 2024. № 44. С. 86–95. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.04.10.2024.010>.
3. Светлічний І., Ахмаді А., Светлічна М. Відновне правосуддя у протидії злочинності в країнах сходу: традиційні цінності та кримінальне право. *Молодий вчений*. 2024. № 4 (128). С. 179–182. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-4-128-34>.
4. Хоменко Є. В., Светлічний І. В. Відновне правосуддя у військових та воєнних злочинах: історичні аспекти. *Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди відзначення Міжнародного дня прав людини*. 05 грудня 2024. Київ. С. 198 – 201.
5. Светлічний І. В., Светлічна О. В. Деякі позитивні та негативні аспекти застосування відновного правосуддя у протидії злочинності

неповнолітніх. *Права людини та публічне врядування в сучасних умовах*. 2023. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-314-2-85>.

6. Светлічна О., Светлічний І. Актуальні питання протидії злочинності неповнолітніх засобами відновного правосуддя. *Молодий вчений*. 2021. № 11 (99). С. 28–31. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-11-99-6>.

7. Svetlichnyi I. V. THE ROLE OF RESTORATIVE JUSTICE IN COUNTERING JUVENILE DELINQUENCY. *Juridical scientific and electronic journal*. 2022. № 1. С. 254–257. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/63>.

8. David Sloan Wilson & Elliott Sober Reintroducing group selection to the human behavioral sciences. *Cambridge University Press*. 2010. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/behavioral-and-brain-sciences/article/abs/reintroducing-group-selection-to-the-human-behavioral-sciences/634687DF831997525E21E5899B23CC8D>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-92>

КОЛАБОРАТИВНЕ ПРАВО ЯК СУЧАСНИЙ АЛЬТЕРНАТИВНИЙ МЕТОД ВИРІШЕННЯ СІМЕЙНИХ СПОРІВ

Тюра Юлія Іванівна

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права,
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»
м. Дніпро, Україна*

Конфлікти супроводжують людство протягом усієї історії його існування. Хоча суди відіграють ключову роль у розв’язанні суперечок на основі правових принципів, однак варто замислитись: чи завжди судовий розгляд є оптимальним рішенням, особливо коли він призводить до ситуації «хтось виграв – хтось програв»?

При вирішенні конфліктів важливо зосереджуватись не тільки на кінцевому результаті, але й враховувати його вплив на подальші відносини між сторонами. Рішення, яке руйнує стосунки, навряд чи можна назвати справді справедливим. Це особливо важливо у контексті сімейного права, де традиційний судовий розгляд часто розглядається лише як один із можливих варіантів, але зазвичай ухвалене в суді рішення негативно впливає на міжособистісні та родинні відносини. З